

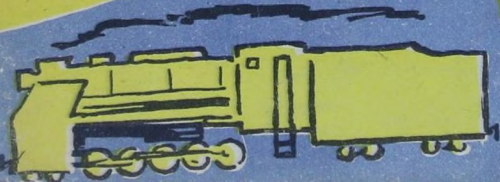
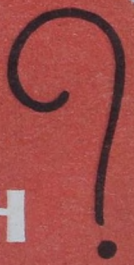
84(2=411.2)

Б-УУ7

АЛЕКСАНДР
БЕЛЯЕВ

НЕ ТҮРГЕН

xp.

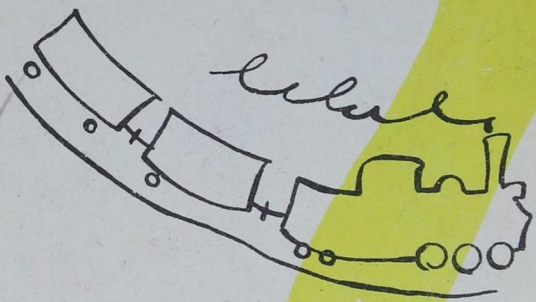
P2

Б-447

АЛЕКСАНДР БЕЛЯЕВ

**НЕ
ТҮРГЕН**

кр. 1557072

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАҒЫ БОЛУГИ — 1967.

Горно-Алт. об. астаналық
БИБЛИОТЕКА.

Бистин школдо «Заря коммунизма» деп подшефный колхоз бар. Бис анаар жаантайын жүрүп, колхозтын жалаңдарында иштейдис, малга азырал белетеерге болужадыс, уйлар азырап, кроликтердин ноокызын тарайдыс. Кроликти тизене отургызып алала, таракла тарап, сыймаганда, ол сүрекей сүүп турар. Бу да өйдө, качан бистин класс колхозко келерде, бис Петькала экү тургуза ла кроликтин уйазы жаар бардыс. Анда бис кроликтерди тудуп алала, көрзө-бис: бистин класстын эн артык үренчиги Ирка Карасёва база бир кроликти тудуп алтыр. Ол кроликтин уйазынан чыгып, жүк ле өлөннин үстүне отуруп аларда, кролик онын колынан уштылып, жерге түжүре секирип ийген. Кроликти кулактарынан араайын тудуп алардын ордына, Ирка: «Ой! Ой! Кача берди!» — деп, кыйгырып чыкты.

Бу бастыра история ол ло тужунда башталган.

— Кроликти ненин учун божодып ийген? Слерге иженерге ле болбос — деп, ферманын заведующийи арбана берди.

Бистин үредүчи Александра Георгиевна дезе:
— Щегольков! Галкин! Кроликти тутсагар! Божотпозор! — деп оноң тың арбанды.

Кролик чочыйла, јалан јаар мантады. Бис Петькала оның кийининен ары јүгүрдис, је ол бистен качып, там ла ырады. «Эмди канайдарыс?..» — деп, Петька тыныжы бадышпай, менен сурады.

— Једижит тудар керек! — деп, мен каруузын јандырдым.

Бис бастыра күчибис салып, оноң түрген јүгүрдис.

Тыныжы буулып калган Петька айтты: «Једишпей јадыс».

— Байла, једижип болбос болорыс! — деп, мен база айттым. — Ол түрген мантап јат.

— Ого кем једижер? — деп, Петька сурады.

Кенетийин алдыста турган бир төс жыраанын кийининен кандый да кызыл-јеерен неме кроликти бажарлап мантай берди. Ајыктап көрзөм, түлкү эмтир. Кулактарын кызынып, куйругын суй салып алган өштү кийининен сүрүжип клееткенин сезип ийеле, кролик онон түрген мантаарда, жаңыс ла тамаштары көрүнип турды. Је түлкү онон түрген браатты. Петька кырланга чыгара жүгүреле: «Једижип ле браат!» — деп кыйгырды.

Петьканын јанына једип келеле, көрзөм: кроликтин кереги, чындап та, коомой эмтир. Кролик акка чыкса, түлкү мында ок, ойто јолго чыкканда, түлкү оны ээчип, там ла ого јууктап јат.

— Јип салар! — деп, Петька үшкүрди.

— Бир ле чайнамга! — деп, мен јөпсиндим. — Је онын учун Иркага једижер ле!

Бу ла өйдө кролик Матвей таайдын чедени јаар кийдире калып ийген. Түлкү оны ээчий болды, је ман онын јолын туй бектеп ийерде, кудагай куру артып калды.

Сүүнгениске бис Петькала экү чек ле «ура» деп кыйгырып ийдис.

— Анайдарда, түлкү кроликтен түрген мантап турган эмтир — деп, Петька шүүлтезин айтты. — Онызын мен билбегем. Јилбүлү ле неме.

— Нези јилбүлү? — деп, онын айтканын ондобой, сурадым.

— Кролик Иркадан түрген, түлкү дезе кроликтен түрген мантайт. Байла, түлкүден де түрген мантайтан неме бар болор?

— Не ол?

Онызын Петька бойы да билбес болды.

Бу ла өйдө мылтыгын јүктенген, ийдин ээчидип алган Матвей таай јолго чыгып келди. Ийт түлкүнин јыдын сезип ийеле, түлкү јажынган јыраалар јаар ууланды. Матвей кангазын табыланып азып алала, ийти ээчий басты.

Бис Матвей таайга удурә јүгүрдис.

Ийт түлкүни сүрүжип браатты. Түлкү сүрекеј түрген мантайт, је оны сүрүжип брааткан ийт онон түрген болгоны јарт билдирип турды. Јаан удабай түлкү ле ийт көрүнбей калды.

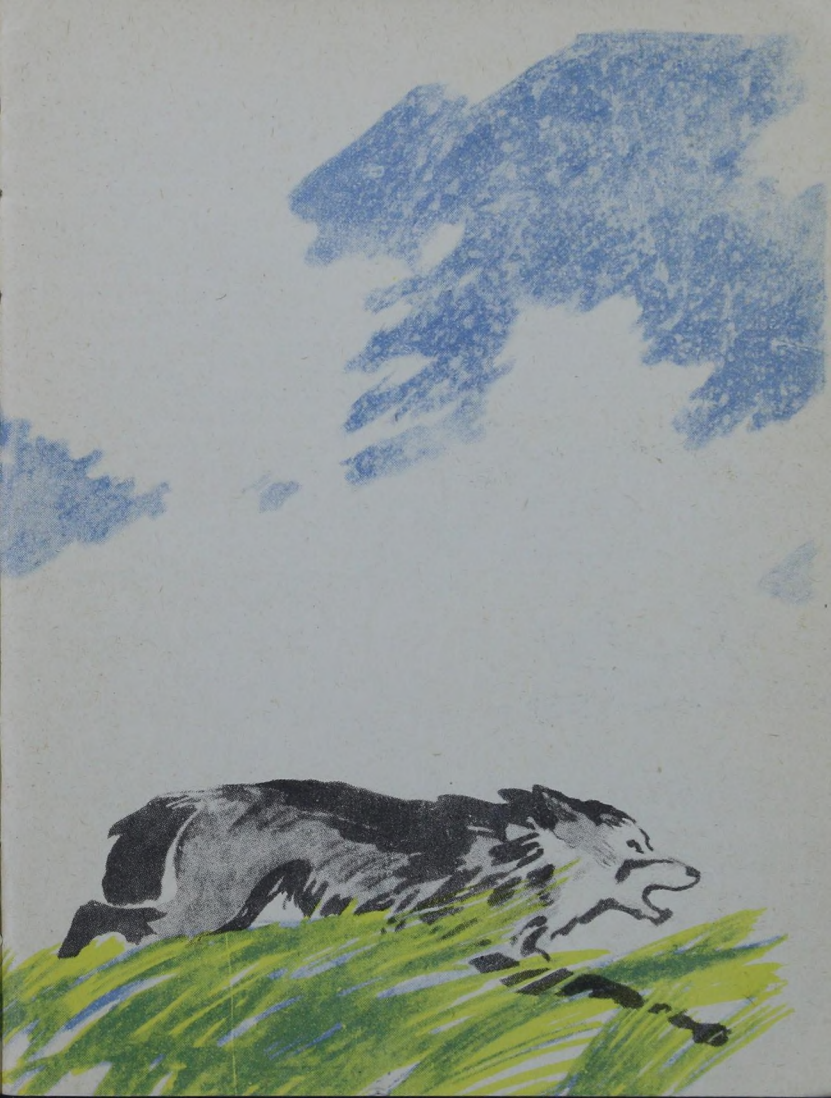
Бис Матвей таайла эзендежеле, ийт түлкүге једижит, тудуп алар ба? — деп онон сурадыс.

— Тудуп албай. Је ийт ого једжитип, куйругынан тударын түлкү сақыбас эмей. Тургуза ла ичеени дөөн кире берер. Ийттен ак јаланда да, агаш ортозында да качып болбозын јарт билип, онын јуука јаар барганы ол ине.

— Анайдарда, ийт бастыра андардан түрген бе? — деп, Петька сурады.

— J-o-o-k! — деп, Матвей таай колыла жаңыды.— Бөрү оноң тың мантайт. Онон, ийттен болгой, јакшы ат та качып болбос, је андый да болзо, бөрүден де түрген тындулар бар.

— Оноң түргени не?

— Кажы ла кушты алзан, бөрүден түрген — деп, Матвей таай каруузын жандырды. — Ұрени де оны акалап ийер. Мүркүттерле керек десе бөрүлерди андап жат. Мен Казахстанда жадырымда, менде бир мүркүт болгон. Бис оныла кожо көп бөрүлер өлтүргенис.

— Куучындап берзеер, Матвей таай, — деп, Петька сурады.

— Билер кижиге тегин ле неме. Чөллө жортып браатканда, мүркүт сенин колында отурып жат. Бөрүни көрүп ле ийгенде, мүркүтти божодып жадын. Мүркүт өрө учуп чыгала, айландыра аяктап, бойынын жемидин таап алган кийининде онын үстүне шу-

нуп ийет. Бөрү бойынын тынын алып, онон качат, же муркүттен качып кайдаар барарын? Муркүт, сөс жок, түрген учуп жат, же суугушты тудуп болбой жат. Суугуш муркүттен кичинекей, уйан да болзо, онон капшуун — деп, Матвей таай куучынын божотты.

— Суугуштан алганын ол бо? Корзон! Муркүттен түрген учуп жат! — деп, Петька тын сүүнип, көстөрүн тазырайтат.

— Суугуш муркүттен түрген учат, же шонкорго турбас. Муркүт бойынын жемидин жүк ле жерден ле суунын үстүнөн тудуп турган болзо, шонкор кейде тудуп алат. Онын көстөри ле тумчугу курч, качан да жастырбас. Акыр, балдар, мен слерле кей-

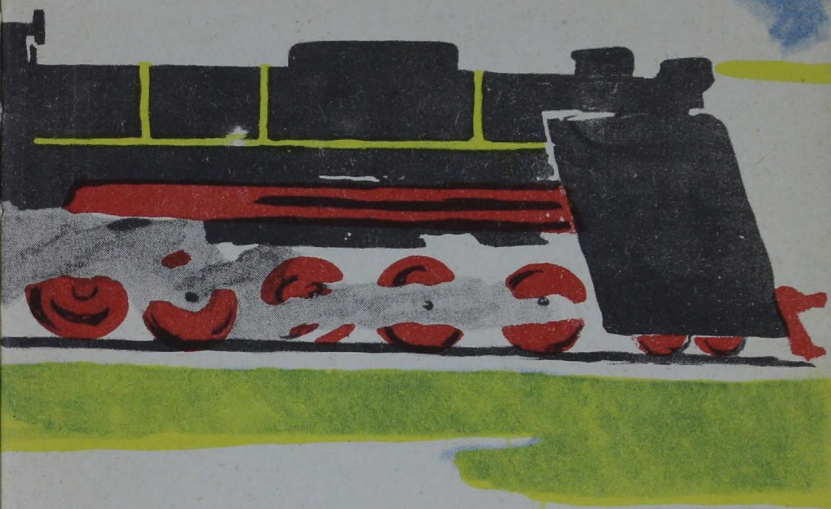

лежип туруп калтырым ине — деп, Матвей таай айтты. Ол бажыла биске кекип, үрүп турган ийди жаар барды.

— Кроликти экелеле, элден озо Иркага бир эмеш токпок берер керек. Оозын ачып, алаатыбазын — деп, Петька айтты. — Экинчизинде... Анайдарда, бу Матвей таайдын айтканыла болзо, шонкор бастыразынан ла түрген болгон бо? А паровозтор, автомобильдер, самолёттор?.. Шонкор олордон до түрген эмеш пе?

— База нени айдарын?! — деп, мен блаажа бер-

дим. — Көрзөн! Паровозко једижип алар! Баштапкы
ла километрде артып калар!

— Мен бодозом, артпас!

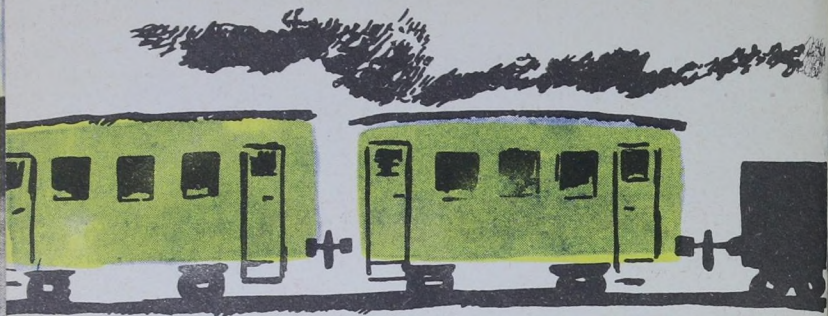
— Сен бойыгнын бажынгла бир эмеш сананзан!
Бирүзи паровоз болгон, экинчизи — куш!

— Түней ле артпас!

— Је, сен андый өчөш болзон, јанзабыс, маши-
нисттен сурап угалы — деп, мен Петьканы јөптөдим.

— Јөп — деп, ол каруузын јандырды.

Ол ок күн бис јанып браадала, станцияда маши-
нистке экү ортодо болгон блааш-тартыш керегинде

куучындап бердис. Машинист биске каруузын жандырдан озо чазынан ойди көрөлө, бис жаар башта-нып айтты:

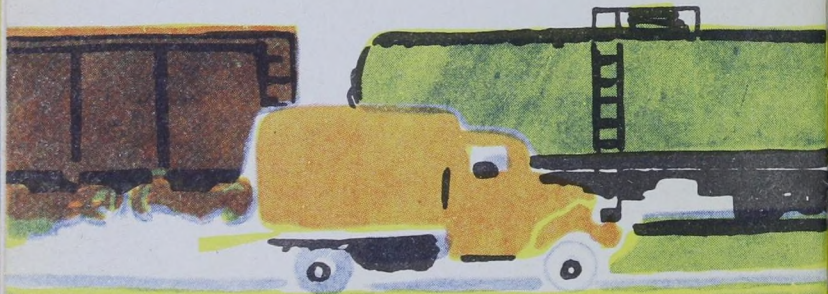
— Слердин кемигер техникага бүтпей жат?

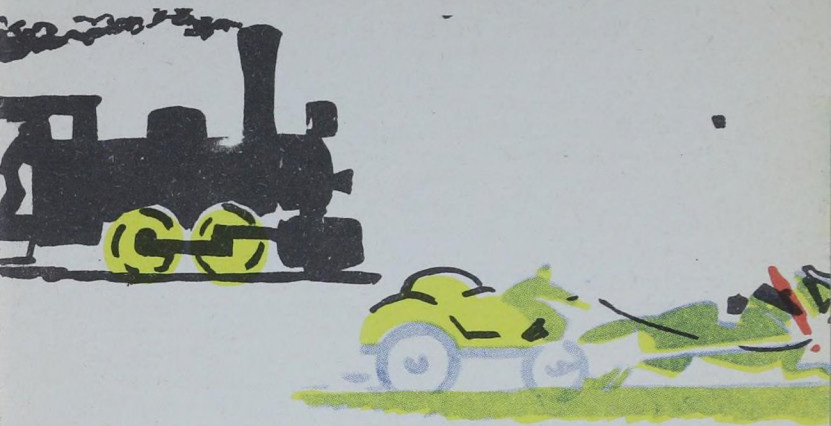
Петька тургуза ла шымырана берди:

— Же мен, же бис, же куштар...

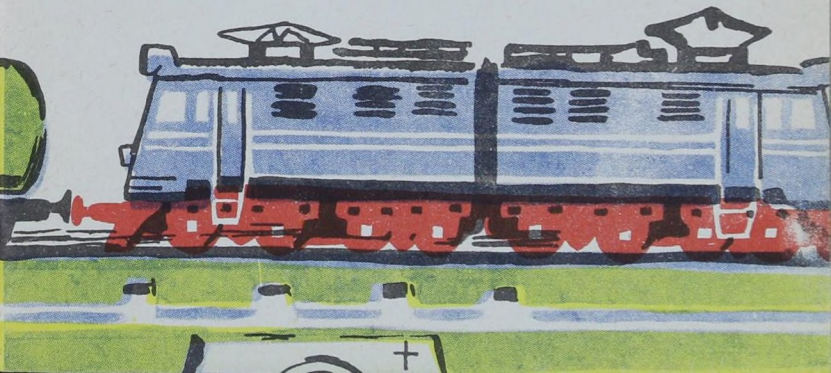
Машинист бажыла жайкады.

— Айалга жарт. Угугар. Куштар поездти акалап туратан. Жангыс та шонкор эмес, же каргаа ла таан да оны акалап туратан. Же бу керек туку кажы чакта болгон. Ол тушта паровозтын күчи де уйан, жолдор

ло сигнализация да коомой болгон. Эмди паровозко карлагаш та једижип болбос. Паровоз бир часка 130 километр өдүп јат. Оныла тартыжып көр. Темир јол-ло барып јаткан паровозты кем-кем акалаар да бол-зо, ол онын кичү карындажы — электровоз. Электро-воз, паровозко көрө, јенил де, күчтү де. Ол бир часка

170 километрге жуук өдөт. Сен десе куш деп айдып жадын. Оны жаңыс «Чайка» акалаар аргалу.

Машинисттин куучынын сонуркап уккан Петьканын көстөри жаанап чыкты.

— «Чайканын» түргени кандый не?

— Онызын мен билбей турум — деп, машинист айтты. — Автомобиль менин специальнозум эмес, шоферлордон сурап угугар.

Бу өйдө звонок шыгырады. Бис вагонго кирип, жериске отуруп аларыста, Петька карманынан блокнот чыгарып алды. Ол ару страницаны ачып, жаан букваларла «НЕ ТҮРГЕН?» деп бичиди, онын алдына десе: кролик, түлкү, ийт, бөрү, мүркүт, суугуш, шонкор, паровоз — 130, электровоз — 170 деп бичип салды.

— Жилбүлү ле неме — деп, Петька унчукты. — Электровозтон түрген не болды не?

— Автомобиль деп сего айтканын ундып койдың ба?

— Онын чынын керелеер керек.

Жаман ла кылык-жаңду. Жаантайын ла блааш-таргыш баштаар. Городко једип келеристе, мен айттым:

— Автомобильдер турган јерге баралы.

— Баралы.

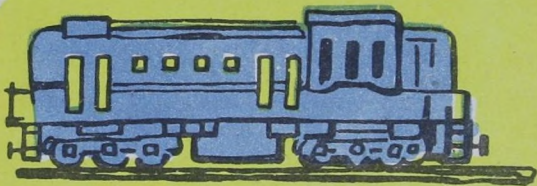
Автомобильдер турган јерге једип келеле, бис «Чайканы» таап алдыс. Петька тургуза ла көзнөгинен јаткыштап көрди, мен — оны ээчий. Кенетийин бистин кийинисте кем де кыйгырды:

— Эй, уулчактар, слер анда нени эдип жадыгар?

Бис кайра көрдис. Коштој турган машинадан бир эр кижн чыгып, биске жууктап базып келеле, сурады:

— Мында нени јылытып салдыгар?

— Нени де јылытпадыс — деп, Петька каруузын јандырды. — Бисте бир јарт эмес сурак бар...

Горно-Алтайский институт
БИБЛИОТЕКА

155707

— Не сурак боло берди? — деп, шофер жоон үни-
ле сурады.

Мен ого жартап береримде, ол күлүмзиренди:

— Слерге эдер неме жок. Же, анда нени көрдиге-
тер?

Бис спидометрди аыктап көрдис. Спидометр дегени ол барып жаткан машинанын түргенин көргүзөр шкалалуу ла стрелкалуу прибор.

— 20... — деп, Петька каруузын жандырды.

— Ол тоо нени темдектеп жат?

Онызын бис Петькала билбей турдыс.

— Ол тоо автомобиль бир часка 200 километр өдүп жатканын темдектеп жат — деп, шофер биске жартап берди.—Слердин электровозоор, «Чайкага» көрө, уйан, оныла маргыжар аргазы жок. Эмдиги өйдө 200 километр де сүрекей жаан тоо эмес. Жарыжатан автомобильдер онон до түрген жүрүп жат. Олор бир часка 400 километрден өдөр аргалуу.

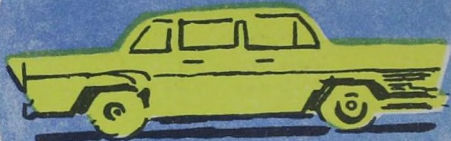
— 400! — Петька бүтпөй турды.

— Онон до түрген жүрүп жат — деп, шофер жартады. — Ол автомобильдердин кийининен коомой самолёт то сүрүжип болбос. Ондодыгар ба?

Анайда айдала, шофер «Чайкага» отуруп, биске колыла жагып ийеле, жүре берди. Бис Петькала турган жеристе артып калдыс.

— Же, электро-воз керегинде эмдинени айдарың? — деп, мен Петькадан

сурадым. — База ла блааш-тартыш баштаарың ба?

Петька бу сөстөрди укпаган кижиге болуп, блокно-
дын чыгарып, нени де бичип ийеле, сурады:

— Жарыжар автомобильдерден түрген не жү-
рүп жат?

— Самолёттор...

— Кандый?

Ого каруузын канайда жандыраарын мен билбедим.

— Жаан класстардын үренчиктерине жакшы — деп,
Петька үшкүрди. — Олор үезин билер. Бис десе...

Жаан класстардын үренчиктерине, биске көрө, чын
да жакшы. Ол жанынан мен Петькала жөп болдым.
Олор кайдаар ла барайын десе, барып жат, нени ле
эдейин десе, эдип жат. Олордын кийининен, кичинек
балдардын кийининен чилеп, кем де көрбөй жат. Бис
жүк ле машиналар турар жерге жедип келеристе, качан
ок бистин кийинистен Ирка жедип келди.

— Слер кайдаар јоголып калдыгар? Бастыра класс слерди бедреп јат. Александра Георгиевна да, балдар да чугулданып јат. Бастыра балдар стройдо туруп јат, јагыс ла слер јок — деп айдала, Ирка ой-то јүгүре берди.

Бис Ирканы ээчий јүгүрдис. Вокзалга кирер эжиктин јанында стройдо онго јуук кызыкчактар ла уулчактар турды. Александра Георгиевна олордын јанында баскындап, ары-бери чугулду көрүп турды.

Бисти көрүп ийеле, Александра Георгиевна кезем сурады:

— Слер ненин учун суранбай јүре бердигер?

Бис Петькала удура-дедире көрүштис.

Сурак учурлу берилген. Бис, чынын айтса, кемненг де суранбаганыс. Је бис ортодо андый блааш-тартыш башталганын чотко база алар керек ине.

— Слерге, байла, ујат. Бойыгарды анайда тудар болзогор, катап келер субботто агаш аразына кожо барбазыгар — деп, Александра Георгиевна айтты.

— Агаш аразына? — деп, бис бир үнле сурадыс.

— Чып ла чын. Агаш аразына. Је слер экү анаар барбазыгар — деп, ол такып айтты.

Субботко јетире јастырганысты түзедип койорыс деп сөзис береле, бис стройго туруп алдыс. Александра Георгиевна бистин јаманысты таштап ийди.

Суббот күн бистин класс автобуслa городтын тыш јанына барды. Менин шүүлтемле болзо, бис ончозынан араай барып јатканыс. Бисти керек десе кош тартар автомашиналар озолоп турган. Онызын Петька ла меге көрөргө сүрекеј күч болгон. Эмди бис көп

немелердин түргени керегинде, бир де эмеш болзо, билер болгонус.

Бир эки частын бажында автобус кайын агашту жерде токтоды. Александра Георгиевна бисти группаларга бөлип, кажы ла эки кижиге анылу якылта берип турды: кемизи јенес јуур, кемизи јиилек терер, кемизи чечектер јуунадар, бир кезеги јүзүн-јүүр тазылдар казар. Учы-учында, Александра Георгиевна Петька ла менин јаныма базып келеле, нени де айдарга ла турарда, бистин үстүбисле сүрекеј јабыс самолёт уча берди.

Онын колесолоры, номери, керек дезе канаттарында јүзүн-јүүр өңдү фонариктери јакшы көрүнип турды. Мен Петьканы мыкыны дөөн чаганактап ийдим. Менин бу кылыгымды Александра Георгиевна јаратпады.

— Кем јакылтаны ајарып укпаза, ол кижии оны бүдүрүп болбос — деп, Александра Георгиевна кезем айтты.

— Јакылта бүдүрбеген кижии эки алар. Эки алган кижии... — онон арыгызы биске јарт

болгон. Бу керекке ада-энелер киришпегенче өтпөс.

Бис самолёттон туура көрүп, кандый агаштардан кандый жалбырактар жуундарын ондоп аларга күүрөндис. Урок оного ары өдүп жатты. Кенетийин Карасёва Ирканын үни угулды.

— Александра Георгиевна, бу самолёт кайдаар учуп браады?

Бу суракты мен ол эмезе Петька берген болзо, Александра Георгиевна бисти сөс жогынан автобус төөн ийе берер эди, же Карасёва онын сүүген үренчиги болгон. Онын учун Александра Георгиевна ого каруузын сүрөөн жакшы жандырды:

— Мында ыраак жок аэродром бар. Байла, ол аэродромго тўжўп конорго турган болор — деп каруузын жандырала, оного ары кажы өзўм тузалу, кажызы каршулу болгонын жартай берди.

— Угуп турун ба?—Петька мени женимнен тарткыштады. — Аэродром!

— Же, оного не боло берди? — деп, онын айтканын ондобой, сурадым.

— Бис аэродромдо бастыра самолеттордын тўргенин билип аларыс — деп, Петька менин кулагыма шымыранды.

Александра Георгиевна бистин куучындажып турганысты сезип ийеле, айтты:

— Щегольков ло Галкин, менин јартаганымды слер ондобоғоныгар деп, мен коркып турум. Јалбырактар јуунадарга Карасёвала кожо барарыгар. Јолой ол үезин база катап јартап берер.

Бу сөстөрди угала, менин чугулым тийди. Үези ле Петьканын кылыгы! Бир эмеш сакып болбогон бо? Бисти божодып ийген соғында сагыжына ла кирген неме керегинде куучындагай эди. Ирка биске не керек!

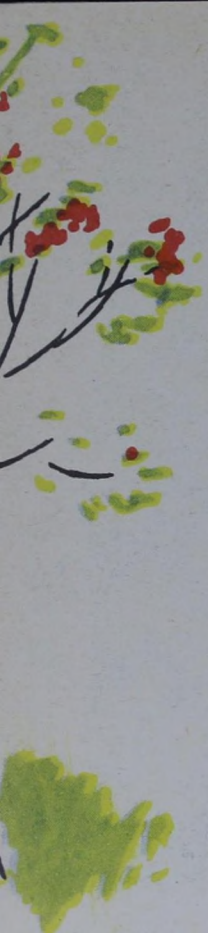
Александра Георгиевна бисти божодып ийерде, мен санангам сагыжымды төкпөй-чачпай Петькага айдып бердим. Је Петьканын јандырган каруузынан бир де сөс ондоп болбодым. Бисти ээчий келип јаткан Ирка каткырып турды. Качан менин чугулым өдө берерде, мен кайра көрүп, Иркага айттым:

— Уксан, Ирка, оо јүк бир катап кижидий кижиди болор арган бар ба?

— Онызы слерге не керек? — деп, Ирка бүдүмчи јогынан сурады.

— Баштапкызында, ол сеге керек — деп, ого ар-

банбай токтой бергениме сүүнген
Петька айтты. — Экинчизинде, бисте
жаан учурлу бир керек бар.

— Кандый?

— Биске тургуза ла аэродромго
барып келер керек. Аэродром мында
коштой ло. Моторлордын күүлежин
угуп турун ба?

— Угуп јадым.

— Сен јалбырактар јуунат, бис
удабай ойто једип келерис.

— Э-э-э — деп, Ирка чөйө айт-
ты. — Слер мени азып калзын деп
агаш аразында артыргызып койор-
го бо?

— Мында кайда азатан? — деп,
мен катап ла чугулдана бердим.

— Мында, байла, бөрүлер бар. Бир
де артпазым! — деп, Ирка јөпсинбей
турды.

— Өчөжөр болзон, — бис сени
токтоп саларыс! — деп, Петька ке-
зетти.

— Ма! — деп, Ирка чынгырып
чыкты, је бистин чочып калганысты
көрүп, каткыра берди. — Јаңыскан
артпазым. Слер кайдаар ла барзагар,
мен кожо барарым.

— Оноң кача берзе, не болор? —
деп, Петька сурады.

— Кайдаар... — деп, мен күлүм-
зирендим. — Оноң качып барарын
ба? Сен онын буттарын көрзөн, чек
страустың буттары ошкош. Оны сенин

блокнодына түлкү ле ийттин ор-
тозына бичип салар керек.

— Бичигер ле — деп, Ирка
чугулданды. — Түңгей ле арт-
пазым.

— Же андый болзо, жалбырак-
тар жуунадалы — деп, Петька
үшкүрди. — Оны кожо аэрод-
ромго апарбазың ине.

Мен Петькала жөпсинердин
бери жанында сагыжыма жаңы шүүлте эбелди.

— Ирка, бис жалбырактарды жуунадып албазабыс,
сеге жакшынак единица тургузып койор — деп, мен
ого жалакай үнимле айттым. — Ол единицаң жаңыс та
промокашкада эмес, же четвөртъте де артып каларын
ондоп турун ба?

— Чын ба? — деп, Ирка алаатый берди. —
А слерге?

— Биске тургуспас — деп, Петька күлүмзирен-
ди. — Бис үредүчинин жартаганын ондобогоныс. Ого
үзеери, отрядтын совединде сениң керегинин аайы-
на чыгар.

— Айса, мен слерди мында сакуп алайын ба? —
деп, Ирка көстөрүн жумуп, жалтанган аайлу сурады. —
Слер анда удай береригер бе?

— Бир будыс мында, экинчизи анда! — деп,
Петька оны ижендирди. Же бу сөстөрдү айтпас та ке-
рек болгон. Лобожып калган Ирканы бу агычактан
туура барбай, үч кижн учун жалбырактар жуунатсын
деп жакып койоло, моторлор күүлеп турган жер жаар
бардыс. Мендегениске бис агаштын жаказында тур-
ган военный кижини арайдан ла жыга табарбадыс.
Военный кижн онын жаныла жүгүрп брааткан Петь-
каны жаказынан тудуп алала, сонуркап сурады:

— Сен кайдаар учуп браадын?

— Анаар — деп, Петька колыла жагыды, —
Аэродромго...

— Јаныс сен ле анда јетпей турган — деп, воен-
ный кижн кўлўмзиренди. — Ойноорго јакшы площад-
ка таап алтырыгар. Ада-энегер нени кўрўп јат?

— Бис бери ада-энебисле эмес, классла келгенис—
деп, мен каруузын јандырдым. — Аэродромго бис ой-
ноорго эмес, керектў барып јадыс.

— Ондоп турум — деп, ол кижн катап ла кўлўм-
зиренди. — Самолёттын алдына кирер кўўнигер кел-
ди бе?

— Биске самолёттордын тўргенин билип алар ке-
рек — деп, Петька тарынды.

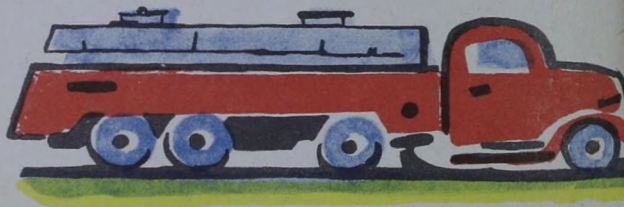
— Кандый тўргени керегинде? — деп, военный ки-
жн бисти ондобой турарда, ўезезин куучындап берерге
келишти.

— Андый немени сананып табар ла керек — деп,
ол кўлўмзиренди. — Андый да болзо, анаар тегине ле
незин барар? Баштапкызында, аэродром дўбн слерди
кем де божотпос, экинчизинде, анда слерле кем де
соодошпос. Учуштар ўдўп турганын кўрўп туругар ба?

— Анайдарда бис нени эдетенис? — деп, Петька
алаатый берди.

Военный кижн чазынан ўйди кўрўп, биске айтты:

— Је слер ўезезин ле билерге турган болзогор, бир
эмеш куучындап берейин.

- Слер летчик пе? — деп, Петька сурады.
- Јок, ракетчик.
- Слердин ады-јолыгар кем? — деп, мен сурадым.
- Борис Петрович. Бистин ајыктаар јер мында болзын. Мынан үзе неме алаканда чылап көрүнет — деп, бистин јаны таныжыс айтты.

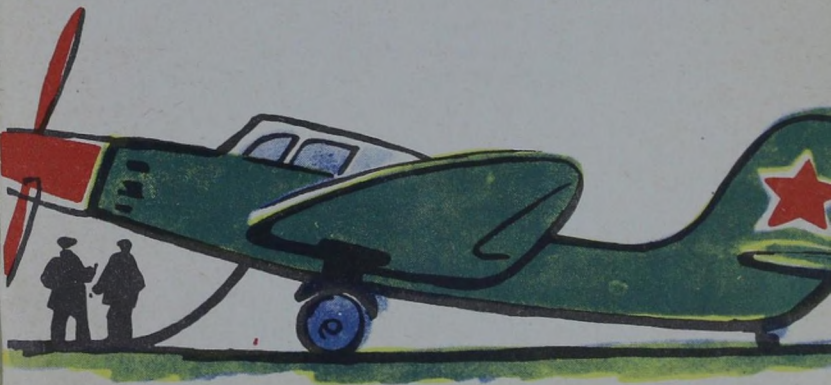
Бис кайра көрдис. Аэродром, чындап та, сүрекеј јакшы көрүнип турды. Агаштардын јаказынан аэродромнын бир учынан экинчи учына јетире түп-түс бетонированный јолдор јатты. Ол јолдордон улам ла самолеттор учуп чыгып турды.

— Ол јолдор јогынан самолеттор көдүрилип болор бо? — деп, Петька сурады.

— Взлётно-посадочный полоса јогынан ба? — деп, Борис Петрович Петьканы түзетти. — Моторлу поршневой самолеттор учуп чыгар. Реактивный самолет тургуза ла сүрнүге берер. Онын түргени сүрекеј јаан.

— Канча кирелү?

— Мендебей, үезин шиндеп көрөлдөр. Туку ол фашисттерди токтогон штурмовиктин түргени 450. Ол учуп јүрген кичинек самолеттын түргени 750 — деп,

Борис Петрович теңериде жалтырап турган точканы көргүсти. — Онон түрген бир де поршневой самолёт учпай жат.

— Ол самолеттон түрген не учуп жат?

— Табыш. Табыш та түрген эмес ле, же андый да болзо, бир часка 1220 километрди өдө берет, экинчизинде...

— Шух, шух!

Аэродромнын үстүлө кандый да көлөткө өдө берди. Онон карлагашка түнөй төрт самолет бистин үстүбисле шуурганга түнөй уча берди. Качан самолеттор булуттардын кийининде жоголо берерде, аэродромнын үстүндө олордын турбиналарынын күүлежи угулды. Ол күүлөштөн агаштар да торгуланып турды.

— Экинчизинде, реактивный самолеттор — деп, Борис Петрович күлүмзиренип айтты. — Олордын учушынын түргени бир часка 2700 километр. Табыштан эки катап түрген. Же жер-телекей үстүндө реактивный самолеттон до түрген немелер бар.

Бис Петькала удура-дедире көрүштис.

— Онон түргендери не?

— Тегин ле немелер. Темдектезе, мылтыктын огы бир часка 3100 километр өдөр аргалу. Кандый ла самолетко жедижип алар. Артиллерийский снаряд онон до түрген. Снарядтын бир часка өдөтөн түргени 3500 километр.

— Анайдарда онон канайда коруланатан?

— Коруланар аргалар көп. Куйакла коруланып жат. Ол эмезе ок то, снаряд та жедижип болбос немеле учар арга бар.

— Неле? — деп, мен бүтпей сурадым.

Бир эмеш унчукпай турала, Борис Петрович сурады:

— Ракета керегинде уктыгар ба?

- Укпай а-а! — деп, бис айттыс.
— Онын түргени кандый? — деп, Борис Петрович экинчи сурак берди.
Кемзине берген Петька жіткезин тырмады.
— Сагыжыма кирбейт...
Мен де нени айдарын билбей, ары-бери көрүп турдым.

— 21600 километр, — Борис Петрович јартады. — Андый түрген учушту ракетага бир де снаряд једижип болбос. Сен дезе «Неле?» деп сурап јадын. Спутниктер кандый түргениле учкулап јат? База сагыжаарга кирбейт пе? Андый болзо, космонавтика керегинде слер нени де ондобой јадыгар. Байла, Айга учуп барарга бир катап шыйдынган эмезигер. Бойыгар, чынын айтса, учуштын азбуказын да билбей јадыгар. Бир часка 28800 километр учат. Спутникти орбитага чыгарарга андый түрген керек.

— Айга база андый түргениле учар керек пе?—деп, үезин чокумдап аларга турган Петька сурады.

— Айга андый түргениле једип болбозын—деп, Борис Петрович каруузын јандырды. — Айга учуп једерге бир часка 40000 километр түргениле учуп барар керек. Јарт па?

— Јарт — деп, Петька шымыранала, блокнодына нени де бичип алды.

Борис Петрович Петьканын бичигенин шиндеп көрөлө, айтты:

— Бичигенин чын, је андый түргенди канайда ондоп турганыгарды јартап көрөр керек. Анайда учканы түрген бе айла араай ба? Кандый деп сананып туругар?

Петька јиткезин тырмап, кенетийин айтты:

— Сүрекеј түрген. Бир частын туркунына јерди айланып келеринг.

— Чын! Андый чокум тоолорды кайданг билип алдын? — деп, Борис Петрович сурады.

— Ол керегинде мен бир бичиктенг кычыргам — деп, Петька айтты. — Васька база кычырган. — Петька мен јаар сабарыла уулады.

— Онызы чын, бис кожо кычырганыс — деп, мен јөпсиндим.

— Кезерлер — деп, Борис Петрович бисти мактады. — Мен көрзөм, слер быжу уулдар эмтиреер. Слерле жаан учурлу керектер де керегинде куучындажарга жараар. Жаңыс ла тутак — менде бош өй жок. Же андый да болзо, мен слерге база бир-эки тоо айдып берейин. Ракета Күннен ары учарга турган болзо, онын бир часка өдөтөн түргени 60000 километр болор керек. Метеорлор јерге түшкенде, олор бир часка 288000 километр өдүп јат. Бу, мен слерге јартын айдып берейин, сүрекей жаан тоо.

Борис Петрович бисти кулактарыстан эрке тарткыштап ийеле, аэродромды жакалай жүре берди. Бис ого колдорысла жаңыйла, Ирканы бедреерге жүгүрдис.

— Кандый јакшы кижиле! — деп, Петька тын сүүнип айтты.

— Военный улус үзеги андый — деп, мен Петькала јөпсиндим. — Сен дезе оны арайдаг ла јыга табарбаган! Кайдаар жүгүрип браатканды көрөр керек!

Петька чукулдана берди.

— Мен болгобос јанынан! Кожо жүгүрдис ине! Ирка кайда болотон? — деп, ол кенетийин сурады.

Мен айландыра ајыктап көрдим, је Ирка кайда да көрүнбей турды.

— Кайдаар барган болотон? — деп, Петька унчукты.

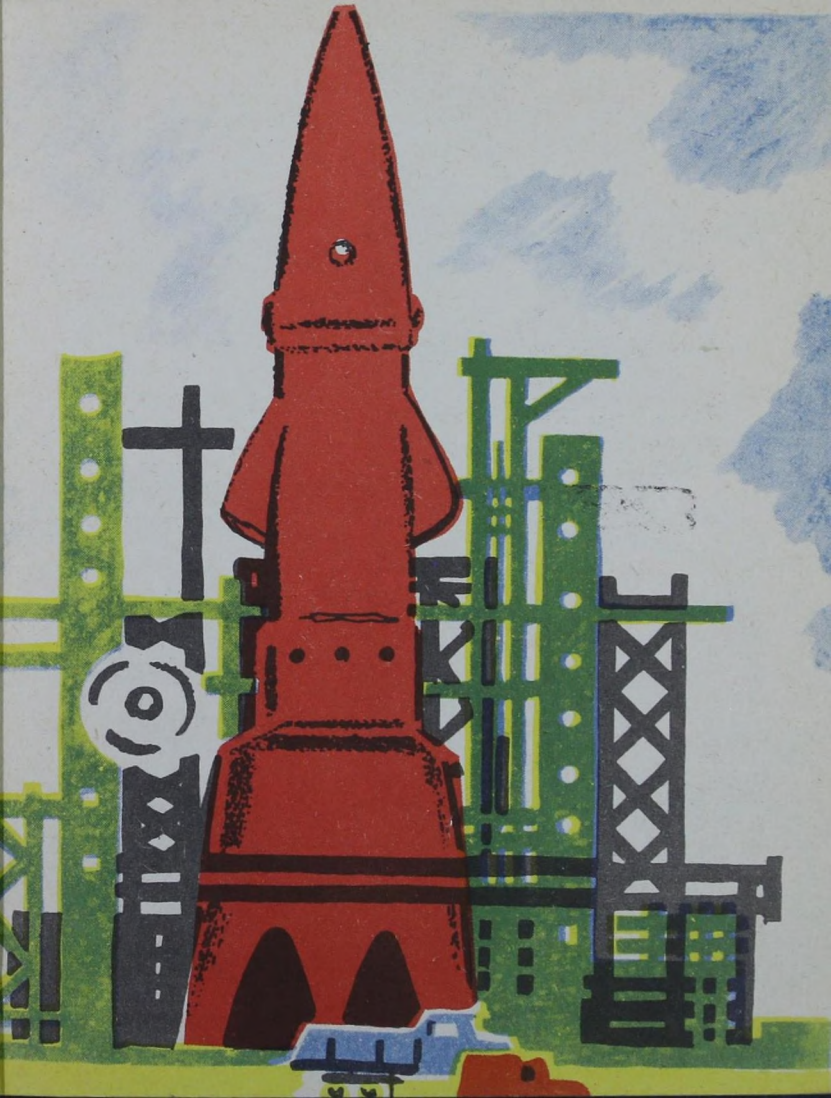
— Мында болор керек... — деп, мен аланзу јогынан каруузын јандырдым.

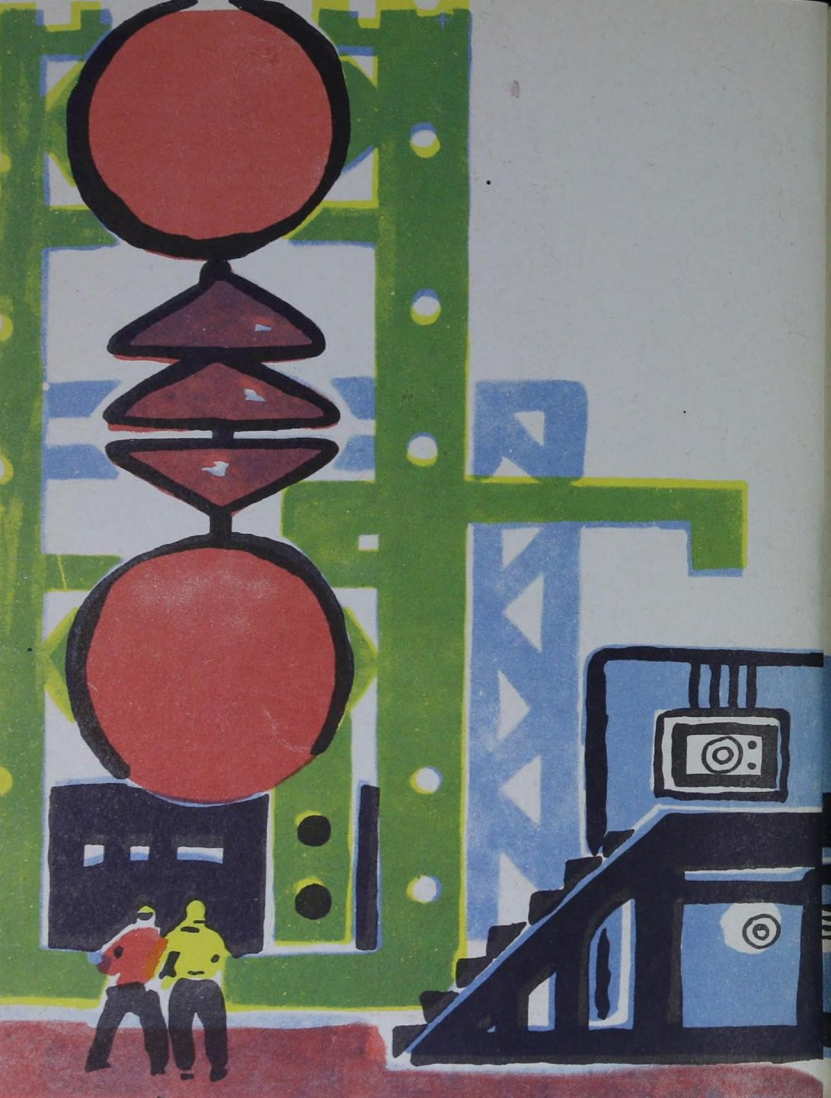
— Јок ине.

— Ол, байла, эмди автобуста отуруп јат — деп, мен айттым.

— Бис јогынан жүре берген бе? — деп, Петька чукулданып чыкты. — Акыр ла, мен ого берерим!

Бис машина жаар жүгүрдис. Качан машина јыраалар өткүре көрүнип ле келерде, Петька токтой түшти.

— Айса, ол автобуста эмес?—деп, Петька сурады. Ирка бисти садып ийбес деп, мен кенетийин база санандым.

— Би-би-би! — деп, машина сигнал берип турды.

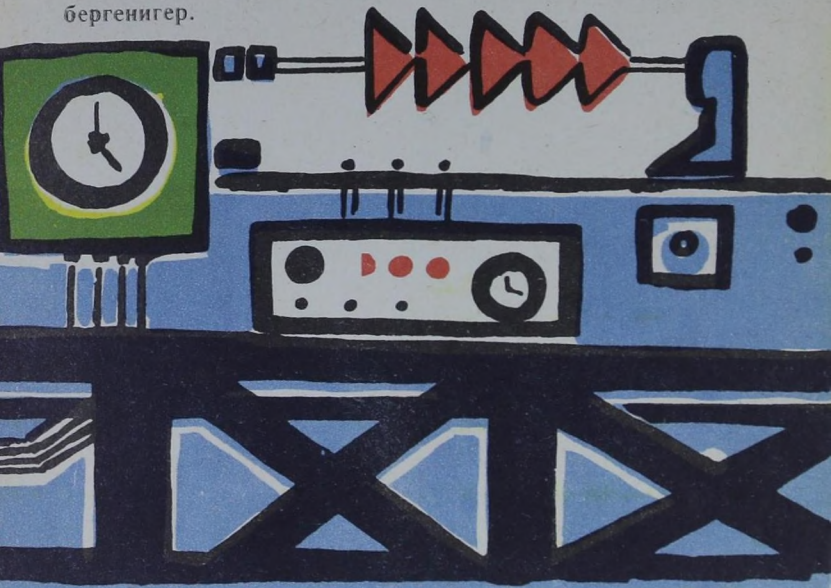
— Сен автобус жаар бар. Мен дезе кайра бурылайын — деп, мен айттым.

Качан мен кайра барып жадарымда, сагыжыма неме кирбеген деп айдар. Кенетийин мен оны көрүп ийдим. Ирка бойы меге удур келип жатты.

— Тенектер ле! — деп, ол айдала, жерге эки кучак жалбырактуу бұрларди чачып ийди.

— Чын тенектер — деп, мен жөпсиндим. — Сен тирү бе?

— Мен слерге кыйгырдым ине. Слер дезе жүгүре бергенигер.

— Бис сени автобуста деп санаганыс.

— Јүүлгектер ле — деп, Ирка айтты.

— Мен слер јогына канайып баратам?

— Чын јүүлгектер — деп, мен катап ла јөпсиндим. — Бу јалмуурлар кемге? Биске бе?

— Слерге.

— Ирка, је најылажалы — деп, мен оны сурадым.

Ирка меге колын сунды. Бис
Петькага једижип алала, оноң ары
үчү машина јаар жүгүрдис.

Александра Георгиевна бисти
чугулду уткыды.

— Слердинг кылыгаар өйинен
өдө бертир — деп, ол айтты. —
Бис слерди бир час сакуп јадыс.
Андый узак слер кайда болдыгар?

— Мен јалбырактар јуунаткам
— деп, Ирка каруузын јандырды.

— А сен?

— Мен аэродромго жүргем.

Александра Георгиевнаның көс-
төри јаанай берди.

— Мен база аэродромдо бол-
гом — деп, Петька кошты.

— Андый ба? — Александра Ге-
оргиевнаның айтканы ол ло болды.
— Анаар барзын деп, кем слерге
јөп берди?

— Бис бойыс. Биске самолёттор-
дын түргенин билип алар керек
болгон — деп, мен каруузын јанды-
рала, бу историяны баштапкызы-
наң ала учына јетире куучындап
бердим.

Балдар тургуза ла табыштана
берди: «Не недең түрген болго-
нын бис база билерге турус». Алек-
сандра Георгиевна колдорыла јай-
ды: «Балдар, араайын!» Бу өйдө
Ирка кыйгырып чыкты: «Мени не-
нин учун кожо албадыгар?»

Учы-учында Александра Георгиевна балдарды јерлерине отургузып койды.

— Слер кемнен де суранбай, андый ыраак барганыгар сүрекей коомой — деп, ол айтты. — Анайда кылынарга јарабас. Је слердин блааш-тартыжыгар сүрекей јилбүлү. Бу блааш-тартыш керегинде слер меге ол лотарыйын айтпаганыгар ачынчылу. Мен слерге көп јилбүлү немелер керегинде куучындап берер эдим.

— Куучындагар, куучындагар — деп, балдар оны јайнай берди.

— Тургуза ла, мында ба? — деп, Александра Георгиевна кайкады.

— Јолой, јанып браадала!

Александра Георгиевна Петьканын блокнодын алып алала, анда бичип койгон тоолорды јартап береле, сурады:

— «Амыр-энчүнинг атомы» керегинде уктыгар ба?

— Укканыс — деп, Петька каруузын јандырды.

— «Амыр-энчүнинг атомы» дегени ол не?

— Качан атомнын ийде-күчи ледаколдорды иштеди, электрический ток иштеп турганда, оны «амыр-энчүнинг атомы» деп адап јат — деп, Ирка каруузын јандырды.

— Чын, Карасёва, — деп, Александра Георгиевна Ирканы мактады. — Качан атомнын ийде-күчинин болушыла бис бойыстын амыр-энчүге ууландырган иштеристи бүдүрип турганыста, андый атомды «амыр-энчүнинг атомы» деп адап јадыс. Ол ийде-күчти атомнон канайда алып јат?

— Атомды ооктоп бөлиир керек — деп бир уунда айттылар.

— Ол керегинде билер болзогор, мен слерге база бир тоо адап берейин — деп, Александра Георгиевна күлүмзиренип айтты. — Качан атомды ооктоп бөлінгенде, онын бөлүктери туш-башка учканда, олордын түргени часка жети миллион эки жүс мун километрге жедет! Атомнын андый бир бөлүгүн ракета чылап тегери дөөн божотсо, ол Жерден Айга жетире бир частын туркунына тогус катап ары-бери барып келер. Качан атомный бомба жарылганда, онын ол ок бөлүгүгүнүн бир часка өдөтөн түргени жетен эки миллион километрге жедип жат. Же онон до жаан түргендер бар. Андый түргенле удабас бистий ок тегин ле улус учуп жүрер.

— Андый түргенле кижн кайдаар баратан? — деп, Петька кайкап сурады. — Литке-мойынынды сындырып аларын!

— Жылдыстар жаар — деп, Александра Георгиевна каруузын жандырды. — Озо баштап улус планеталарга барып келер, онын кийининде жылдыстарга учар. Эң ле жуук Альфа Центавры деген жылдыска учуп жедерге бир часка түргениле жетен миллион километр учса, канча кире өй керек, билереер бе? Билбезер бе? Тоолоп көрөлдөр. Ол жылдыстын жерден ыраагы төртөн мун миллиард километр. Бу тоо мында бичилет. — Александра Георгиевна ол тооны Петьканын блокнодына бичийле, биске көргүсти.

— У-у-у! — деп, балдар табыштанды. — Тоо ло!

Онын кийининде Александра Георгиевна ол тооны жетен миллионго үлеп ийеле, жарлады:

— Бежен беш жылга жуук! Ары-бери учуп келерге кижинин жүрүми жетпес. Эмди бойыгар ондоп жадыгар: бир часка жетен эки миллион километр өдөтөн түргенле жылдыстарга учуп барарга жарабас. Ас.

— Анайдарда не жарайтан? Онон түрген жер-телекейде не бар? — деп, бис Петькала энчикпей сурадыс.

— Жарык! — деп, Александра Георгиевна каруузын жандырды. — Жер-телекейде эн ле түрген неме — жарык. Онын бир часка өдөтөн түргени бир миллиард сегизен миллион километр.

— Же жарыкка кижини минип албас ине — деп, мен удурлаштым.

— Онызы керек те жок — деп, Александра Георгиевна айтты. — Жаанай берзегер, үезин билип аларыгар — жарык база ийде-күч. Бу ийде-күчтин болузула ракеталар учурза, ол ракеталардын түргени бир миллиард километрге жуук болор. Андый ракета Альфа Центавры деген жылдыска жетире беш жылдын туркунына учуп једер арга берер.

Балдар Александра Георгиевнаны унчукпай уктылар. Кезиктери кайкаганынан оозын ачып алган отурды. Уредүчи сан башка, солун немелер керегинде куучындап турды. Кижини кайкаар: атомнын бөлүктөри, сүрекей јаан түргөндү ракета, кижини адын адап болбос кандый да жылдыс... Бис Петькала база табыштанбай кирелене бердис. Бойыс көзүнөктөн көрүп отурдыс, же бажыбыста миллиондор, миллиардтар болды.

Александра Георгиевна балдардын унчукпай отурганын көрүп ийеле, сурады:

— Не боло берди, куучындаганымды ондобой калдыгар ба?

— Ондоорун ондогонус ла — деп, үзези учун каруузын Петька жандырды. — Жангыс ла јарт эмес.

— Не јарт эмес? — деп, Александра Георгиевна кайкады.

— Бу ончозы качан болор?

— Узак сакырга келижер деп коркып туругар ба? Космосты бактырары баштала берген. Бистин аттуучуулу космонавттар жылдыстар јаар јолды ачып койгон. Слер јаанап келзеер, онон бийик, онон ыраак учарыгар. Је космонавт болорго нени эдер керек?

— Јакшы үренер керек! — деп, бастыра балдар каткырыжып, бир үнле каруузын жандырдылар, ненин учун дезе бистин бастыра куучындар андый каруула божойтон.

— Чын — деп, Александра Георгиевна күлүмзиренди.

Бу өйдө машина јолдын белтирине једип келди. Автобус токтой берерде, бис Петькала экү чыгып алдыс. Ирка база түшти. Ол мениле коштой јадып јат.

— Аэродромго ненин учун барып јатканыгарды меге айткан болзогор — кожо барар эдим — деп, Ирка айтты.

— Кожо до барган болзон, кем јок болор эди — деп, Петька јөпсинди. — Је, чынын айтса, сен өйинег өткүре чынгырып јадын.

— Мен база анайтпазым — деп, Ирка каруузын жандырды.

— Мен бодозом, чыгыргай ла. Онызы онын бойынын күүни — деп, мен айттым. — А сениле, Ирка, бис мынан ары түңгей ле наҗылажарыс. Ненин учун дезе сен, Ирка, јакшы кижі.

Ирка кўлўмзиренди. Онын кийининде бис айыл сайын таркай бердис.

Анайда бу история божоды. Онын шылтузында бис Иркала наҗылажып, јер-телекейдин ўстўнде эн ле тўрген неме јарык болгонын билип алдыс.

Для младшего школьного возраста

Александр Беляев

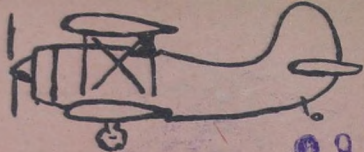
Кто быстрее?
на алтайском языке

Художник В. Кульков
Редактор Э. С. Суразакова
Художественный редактор
И. И. Митрофанов
Технический редактор Н. Н. Параев
Корректоры Э. И. Табакова,
А. А. Бокконокова

Сдано в набор 14/IV 1965 г.
Подписано к печати 15/V 1967 г.
Тираж 1000 экз. Формат 70×108¹/₃₂
Печ. л. 2. Уч.-изд. л. 2,96.
Заказ № 1125.

Горно-Алтайское отделение Алтай-
ского книжного издательства,
пр. Коммунистический, 44.
Горно-Алтайская типография,
пр. Коммунистический, 25.

БААЗЫ 21 АКЧА

2855

